

Petőfi Sándor első novellakísérletei¹

Bár Petőfié az egyik legalaposabban feldolgozott életmű a magyar irodalomban², első narratív fikciós prózáit az irodalmi közvélemény szinte alig ismeri. Ezek a szövegek nem véletlenül nem integrálódtak a (felső)oktatási képzési kánonba, és ezzel együtt a szélesebb közönség által is ismert oeuvre-be: 1996-ig a legkorábbi novellák létezéséről az irodalomtudomány sem tudott. Ekkorra már lezárult az addig ismert Petőfi-próza feldolgozása, Horváth János³, Martinkó András⁴ és Hatvany Lajos⁵ is kísérletet tett Petőfi három publikált novellájának (*A szökevények*⁶, *A nagyapa*⁷, *A fakó leány s a pej legény*⁸) értelmezésére az életmű keretein belül.

1996-ban szenzációnak számított az 1843-ra datálható *Ibolyák* című, autográf füzet felfedezése, amelyet Kerényi Ferenc még ugyanabban az évben adott közre Szekeres László utószavával facsimile és szövegkiadásban. Az *Ibolyák* felfedezése új lendületet adott a Petőfi-próza kutatásához, hiszen újfent a figyelem középpontjába állította a költő fikciós prózai életművét.⁹ Petőfi legkorábbi novellakísérleteit jegyezte fel a kéziratos füzetkében, amelyben két eredeti, kiadatlan novella szerepel. A szövegek felbukkanása „folyamatossá tette Petőfi prózaírói pályáját, hiszen 1843 eleji lejegyzésüket még abban az esztendőben két regény átültetése követte, majd 1844-ben – [...] – a *Pesti Divatlap* javára segédszerkesztőként végzett fordítások következtek.”¹⁰ Első publikált novellájának – *A szökevényeknek* (1845) – a kortársi fogadtatása meglehetősen vegyes volt. Azonban, amint az az 1996-ban felfedezett szövegeknek köszönhetően utólag kiderült, az első nyomtatásban meg-

1 Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-2-SZTE-142 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

2 Hatvany Lajos *Így élt Petőfi* című monográfiája például páratlan alaposággal, szinte napról napra dolgozta fel a költő életét és életművét. (HATVANY Lajos, *Így élt Petőfi I–II*, s. a. r. KISS József, Akadémiai, Budapest, 1967.)

3 HORVÁTH János, *Petőfi Sándor*, Bp., Pallas, 1922.

4 MARTINKÓ András, *A prózaíró Petőfi és a magyar prózastílus fejlődése*, Bp., Akadémiai, 1965 (Irodalomtörténeti könyvtár, 17)

5 HATVANY Lajos, *Így élt Petőfi I*, 1967.

6 PETŐFI Sándor, *A szökevények – Eredeti novella*, *Pesti Divatlap*, 1845/6., 172–174.

7 PETŐFI Sándor, *A nagyapa*, *Életképek* (5) 1847, I., 163–172., 199–209.

8 PETŐFI Sándor, *A fakó leány s a pej legény*, *Életképek* (5) 1847, I., 597–606., 629–639.

9 Hatvany Lajos a következőként határozta meg Petőfijelentőségét a 19. századi magyar próza alakulástörténetében: „A magyar próza Petőfi tolla alatt vált folyamatosná és élvezetessé. Mégpedig már Jókai előtt s Jókainál tökéletesebben, mert világosabban, átlátszóbban, folyamatosabban, csengőbben és egyszerűbben. Irodalmunk végzete, hogy Jókai hatását nem ellensúlyozta Petőfié, s hogy a mi prózánk ezért szinte egy egész századig a szónokiasság betege volt.” – HATVANY Lajos, *Így élt Petőfi I–II*, s. a. r. KISS József, Akadémiai, Budapest, 1967, I., 935. – Jókai irodalmi életművét, annak jelentőségét és hatástörténetét nem lebecsülve: az idézet rámutat, hogy Hatvany felismerte, miként hathatott a Petőfi-próza a kortársak poétikai szemléletmódjára.

10 KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete: Kritikai életrajz*, Bp., Osiris, 2008 (Osiris monográfiák), 172.

jelent elbeszélés nem előzmény nélküli, mivel szoros kapcsolatot mutat két első beszélyének¹¹ megszólalásmódjával.¹²

Ibolyák

Az *Ibolyák*-füzet már-már romantikusan hanyatttört sorsa csak még inkább megerősíti a Petőfi személyét övező „mitológiát”: Dr. Mészáros Vince muzeológus és művelődéskutató 1970-ben vásárolta meg a kéziratot mint 19. századi másolatgyűjteményt. Eredetét nem kutatta; csupán halála után, a hagyaték rendezése során derült fény a füzet értékére 1996-ban. Verses füzetek nyomtatásra való előkészítése az *Ibolyák*éhoz hasonló módon (címlappal, mottóval és tartalomjegyzékkel is ellátott tisztázattal) nem volt egyedülálló Petőfi pályájának korai szakaszában, több hasonló tervezett kötetéről és tisztázatról tudunk.¹³

Az *Ibolyák*-füzet 1843-ban, valószínűsíthetően Kecskeméten keletkezett január 25. és március 5. között,¹⁴ kiadót azonban Petőfi nem talált az anyag megjelentetéséhez. Ebben az időszakban Petőfi Szuper Károlyval játszott Székesfehérváron, majd Kecskemétre utazott a társulattal.¹⁵ Az *Ibolyák* kötet öt korábban ismeretlen verset (*Engesztelés*, *Népdal*, *Pál-napkor*, *Disznótörban* és *Színészársamhoz*¹⁶); a már ismert, azonban Petőfi életében nem publikált *Első dal* című verset,¹⁷ valamint két

▼

11 Tanulmányomban a beszély szót az elbeszélés, novella színönimájaként használom Bajza József tanulmánya alapján: BAJZA József, *A román költésről: Törvedékek*, Kritikai Lapok III. (1833), 5–64. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára a beszély szóra szintén a novella színönimájaként utal, Bajza említett művét nevezve meg eredetként. Vö.: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* I., szerk. BENKŐ Loránd, Bp., Akadémiai, 1967, 289.

12 KERÉNYI, *Petőfi Sándor élete és költészete*, 172.

13 A Kerényi Ferenc által szerkesztett Petőfi-kritikai kiadás számol be Szuper Károly és Orlai Petrics Soma visszaemlékezései alapján Petőfi ezen terveiről. Szuper naplójában említi, hogy segített Petőfinek a versek válogatásában: „Ma áthozta hozzám Petőfi összeszedett verseit, s én kiszemeltem közülök néhány szavalni valót...”; Ezzel egybevág Orlai Petrics Soma kéziratban maradt (OSZK Kt. Fond VII/152.6) adatközlése, melyet Gyulai Pálnak küldött: „...játszott többi közt Fehérváron Borostyán név alatt, s már ekkor szándékában volt egy kis füzet költeményeit kiadni.” – mindkettőt idézi Kerényi Ferenc: PETŐFI Sándor, *Összes költeményei (1844. szeptember – 1845. július)*, s. a. r. KISS József, KERÉNYI Ferenc, MARTINKÓ András, RATZKY Rita, SZABÓ G. Zoltán, Bp., Akadémiai, 1997 (Petőfi Sándor Összes Művei, 3), 183.

Petőfi kötetkiadási terveiről Jókai Mór is megemlékezik *Bölcs bolondságok* című tárcanovella-sorozatának XVI. részében: „Egy zimankós decemberi estén épen azon tanakodtunk Petőfivel, hogyan kellene ezen az olympi nyomoruságon tisztességes uton segíteni? Nem lehetne e valami irodalmi merényletet elkövetni? Teszem föl: kinyomtatni egy füzetkét s azzal a kecskeméti ismerősöket megadóztatni. Hozzávaló anyag lett volna elég. Petőfinek voltak versei; nekem is volt egy novellám; a mit rendelkezésre bocsátottam. De hol a nyomda-költség? Itt a bökkenő.” – JÓKAI Mór, *Petőfi mint színész*, Az Üstökös, 1847. okt. 3., 490.

Petőfi önálló versesfüzet kiadására való törekvéseiről bővebben ld.: KISS József, *Petőfi kísérletei önálló versfüzet kiadására; versösszeírások (1839–1843)* = PETŐFI Sándor, *Összes költeményei (1838–43)*, s. a. r. KISS József, MARTINKÓ András, Bp., Akadémiai, 1973 (Petőfi Sándor Összes Művei Kritikai kiadás, 1), 133–137. – Ez a tanulmány még nem tud az *Ibolyák* létezéséről.

14 KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor: Ibolyák*, ItK, 1998/3–4, 579.

15 HATVANY Lajos, *Jgy élt Petőfi*, Bp., Akadémiai, 1967, I. 413.

16 A verscímekeket a kézirat alapján közlöm.

17 Az *Első dal* című verset már Hatvany is említi, két kéziratban is fennmaradt. Petőfi 1848. március 5-i leveléhez mellékelve elküldte a verset Szeberényinek, majd március 14-én Bajza Józsefnek is, de egyikük sem tartotta kiadásra méltónak. Vö.: HATVANY, i. m., 413. A verset először kötetben 1874-ben publikálták. Vö.: KISS, i. m., 394.

novellát – *A párbaj* és *A bajazzo* című *beszélyeket* – tartalmaz. Mottója („Jár számkivetetten az árva fiú, / S dalt zengedez...”) Vörösmarty Mihály 1827-es *A magyar költő* című verséből származik.¹⁸ A füzet – Kerényi Ferenc olvasatában – „a költő és színész” programjának megvalósítása.¹⁹ Mind a versekben, mind a novellákban hangsúlyos szerepet kap a színház és a színpadiasság,²⁰ ez az összekötő motívum szervezi a kötetet.

A színház hatását figyelhetjük meg a gyűjtemény két novellájának elbeszéléstechnikájában is. Mindkét elbeszélésre jellemző a rövid terjedelem, az epizodikus szerkesztésmód (négy-négy rövid epizódból áll mindkét *beszély*), mindkét esetben inkább párbeszéd-törédekekről beszélhetünk. Az epizódok közötti logikai kapcsolat a lineáris időszerkezetből következik; explicit kapcsolóelemek nem segítik az olvasót. Mindkét *beszélyre* igaz, hogy a cselekmény helyszínéről, történeti idejéről, a karakterek társadalmi helyzetéről hallgat az elbeszélő – ezzel kiemelve őket egy referencializálható társadalmi és történelmi kontextusból. Ezzel tehát a beszélő személyekre, a köztük lévő interperszonális viszonyokra tereli az olvasó figyelmét. Az olvasó aktivitására nagymértékben épít az elbeszélő, hiszen a befogadónak kell a karakterek verbális megnyilatkozásaiból a szereplői profilokat kialakítania. A novellák meghatározó poétikai jellemzője a dialógusforma, amely a *beszélyek* műfaját a drámához közelíti.²¹

A párbaj című novella cselekménye klasszikus háromszögtörténetből bontakozik ki. A két protagonista, Homonnai és Szamosi barátok, a bonyodalom kiindulópontja az a felismerés, hogy ugyanabba a lányba, Rózába szerelmesek. A két karakter konfliktusa a kor konvencióinak megfelelően a párbaj elhatározásában eszkalálódik. A párbaj azonban az olvasói várakozásokkal ellentétesen zajlik le: a helyszínen, még mielőtt eldőlnének a lövések, Szamosi meglátja Rózát egy harmadik férfival. A párbajozó felek végül nem egymásra lönek: a negyedik szakaszból, a „golyók párbeszédéből” derül ki, hogy a két férfi a Rózától kapott szerelmi zálogokra tüzel; Homonnai egy levélre, Szamosi pedig egy gyűrűre. A gesztus, hogy egymás helyett a szerelmi jelképeket „lövik le”, groteszk feloldása kettejük konfliktusának. Szimbolikusan és színpadiasan elpusztították Róza iránt érzett szerelmük jelképeit, és jó barátokként egymás társaságában keresnek vigaszt: a szerelmi háromszög négyszöggé bővülése békíti ki a két karaktert. A novella narrációja utalásokkal dolgozik, olyan kihagyásos, töredékes, mozaikszerű elbeszélést épít

▼
18 KERÉNYI Ferenc, „Ibolyák” Petőfitől; Forrás, 2000/11, 60–67.

19 KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete*, 97.

20 Petőfi drámai munkásságáról, a *Tigris és hiéna* című drámájáról és ennek fogadtatásáról ld bővebben: HOJDAK Gergely, „A sors bábjai”: *Közelítések Petőfi Sándor drámájához*, Irodalomismeret, 2017/3, 37–43.

21 A dialógusok által betöltött szövegfunkciókról, szerepükről a drámai művekben ld bővebben: BORONKAI Dóra, *A dialógus szöveg-tani jellemzői drámai művek és beszélt nyelvi társalgások alapján*, Doktori disszertáció, ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Bp., 2008.

fel, amely leginkább a balladák narrációjára emlékeztet, és ami *A szökevényeknek* is meghatározó jellemzője lesz. Az epizodikusság és az epizódok hiányzó kapcsolásai is ezt az elbeszélsmódot erősítik. Ezek a szövegbeli kihagyások az olvasó fantáziájára és értelmezésére bízják a történet cselekménysorra alakítását.

Az *Ibolyák*-füzetben megőrzött másik elbeszélés, amelynek címe *A bajazzo*, motivikus-tematikus szempontból szorosabban kötődik a színházhoz, a színpadiassághoz: egy vándorcirkusz bohóca, egy *bajazzo* halálának körülményeit beszéli el. A novella címében szereplő *bajazzo* a *comedia dell'arte* egyik – hagyományosan tragikus – típusfigurája, karakterét a látszat és valóság feszültsége hatja át.²² A főszereplő Ricco egyszerű fiú, aki őszinte érzelmnek hitte egy grófnő fellángolását. A novella – hasonlóan *A párbajhoz* – négy epizódra tagolódik, az egyes részek átkötés nélkül, itt is időrendi sorrendben követik egymást. Bár a narratív szövegszekvenciák lényegesebb szerepet kapnak ebben a novellában, mint *A párbajban*, a szövegben még így is egyértelműen a párbeszéd dominál. A negyedik epizódban megjelenik a tömeg megszólaltatása, ezzel a gesztussal később *A szökevények* is él, alátámasztva, hogy ebben az esetben is tudatos elbeszélő, poétikai kísérletről van szó.

A szökevények (1845) – az első publikált novella

A Petőfi-filológia *A szökevényeket* többnyire „jelentéktelen apróságként” tartja számon, erőtlen próbálkozásként, amelynek egyetlen érdeme, hogy megszólalás-módjának egyszerűsége kiemeli a kor divatos novellái közül.²³ Behatóan Martinkó András foglalkozott Petőfi prózai életművével *A prózairó Petőfi és a magyar prózastílus fejlődése* című 1965-ös munkájában. *A szökevények* szerinte művészileg nem igazán jelentős. Petőfi azonban a *Pesti Divatlap* segédszerkesztőjeként alaposan ismerte a kor novellisztikáját, tisztában kellett lennie a műfaj narrációs és nyelvi követelményeivel,²⁴ éppen ezért valószínűbb lehet a hagyománnyal, a bevett metódusokkal való tudatos szakítás szándéka, mint az irodalmi „műveletlenség”. Az elbeszélés sajátos ritmusát a dialógusok és a kivonatos elbeszélések váltakozása adja. A szövegben a dialógusok dominanciája érvényesül: ez a mű jelenetező szerkesztésmódja miatt fontos, a cselekmény főbb elemeit a párbeszédekből ismerjük meg. Bár Petőfi elfordult a Kisfaludy Károly által képviselt víg novella formai

▼

22 A bohócfigura, mint irodalmi motívum Daemmerich szerint négy alapfunkciót tölt be az irodalmi művekben – megteszteli az emberi korlátoltságot és értelmetlen viselkedésre, nevetésre készlet; esetleg maszkja alatt jó emberismerő képességet rejtget; vagy olyan érzéseket és gondolatokat fejez ki, melyekről az emberek inkább hallgatnak, illetve viselkedése, cselekedetei leképezik a magasra törő tervek és a bukás hétköznapi szembenállását. – Horst S. und Ingrid G. DAEMMERICH, *Themen und Motive der Literatur: ein Handbuch*, Francke Verlag, 1995, 88.

23 PINTÉR Jenő, *Magyar irodalomtörténet – Tudományos rendszerezés*, Bp., Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 1933, VI, 374.

24 MARTINKÓ, *A prózairó Petőfi*, 58.

hagyományaitól, Kisfaludy műveinek tematikus hatása azonban megfigyelhető ezekben a szövegekben is. A fiatal szerelmesek és az öreg kérő szerelmi háromszöge például *A kérők* című drámájából is ismert; a csel-vígjátékok hagyományos motívuma. (*Csalódások, Három egyszerre*) Martinkó felveti annak a lehetőségét is, hogy Petőfi csupán „laptölteléknek” írta ezt a novellát,²⁵ az *Ibolyák* két elbeszélése azonban rámutatott arra, hogy *A szökevények A párbajban* és *A bajzozóban* is megfigyelhető poétikai sajátosságokkal kísérletezik tovább, vagyis nem előzmények nélküli, hanem tudatos prózapoétikai építkezés eredménye.

A novella egyik legérdekesebb vonása a csattanó funkciójának kiterjesztéséből következik, a vége felől a szöveg egésze és az egyes diádok is új értelmet kapnak; a szöveg újraolvasásakor a töredékes mondatok más tartalommal telítődnek, és a különböző szereplők megnyilatkozásai más megvilágításba kerülnek: fény derül a rejtett konnotációkra.²⁶ Az újabb és újabb olvasások során átalakulnak a lexiák – az olvasó már más egységeket tart a jelentés kialakításának szempontjából relevánsnak – ezért más konnotációk kezdenek el működni a szövegen belül. A művészi szövegek sokszínűségét, pluralitását épp ez a jellemző adja. Umberto Eco ezt a pluralitást tekinti az esztétikai szövegek ismérvének.²⁷

Mivel e három novella több szempontból is nagyon hasonló szerkezeti, poétikai megoldásokkal kísérletezik, feltételezhetjük, hogy ha az *Ibolyák*-füzetet sikerült volna publikálni, az abban szereplő két novella is hasonló fogadtatásban részesült volna, mint *A szökevények*. A szöveg május 8-i megjelenése után egy héttel publikálta Garay János az *Életképek* című folyóiratban a kritikáját, melyben a novella eredetiségének (eredetieskedésének?) kérdését veti fel:

„*A szökevények*” Petőfytől (*Pesti Divatlap* 6. sz.) eredeti novellának czimeztetik, ’s valóban igen eredetiek lennének novelláink, ha így írnók azokat, olly eredetiek, hogy még!...²⁸

Garay szarkazmusa azt sugallja, hogy bár Petőfi művében az eredetiség *szándéka* megvolt, a kortársak nem érzékelték paradigmateremtőnek. Tíz nappal később a

▼
25 Uo, 58. o

26 Roland Barthes szerint egy mű befogadásának és értelmezésének csupán kezdete a szöveg egyszeri elolvasása; az újraolvasás lényege, hogy másodjára az olvasó már sokkal több információ birtokában fut neki a szövegnek; így a mű elsődleges tapasztalatának birtokában már képes lesz a konnotált jelentések felismerésére is. Az S/Z-ben Barthes az olvasás egységeként a lexiákat nevezi meg, azokat az alapvető és elemi szemantikai egységeket, melyek összhatása révén jut el az olvasó a szöveg értelmezéséig. Az újraolvasás jelentősége abban áll, hogy a szöveget kiemeli saját belső idejéből, az események egymásutánisága megbomlik. (Vö. Roland BARTHES, *S/Z*, Bp., Osiris, 1997)

27 Umberto ECO, *A nyitott mű: válogatott tanulmányok*, Bp., Gondolat, 1976, 224–245.

28 GARAY János, *Hírlapi méh, Életképek*, 3 (1845), I, 644.

Honderűben is megjelent egy, már sokkal elemzőbb és alaposabb kritika, amelyben a kritikus a novella cselekményét és kidolgozottságát bírálta:

„E beszélyt inkább vázolat és tervnek semmint befejezett műnek kell tekintenünk, melly körülményen azért sajnálkozik rostáló, mivel e létező anyagokból csinos – és sok erkölcsi hatással bíró – novellát lehet vala szerzőnek írnia.”²⁹

A Honderű kritikusa *A szökevények* cselekményét jó alapnak tartja, amelyet ha jobban kifejtene, kidolgozna Petőfi, sikeres és szép novella lehetne. Kritikai észrevételként a kortársak részéről a fentiek alapján a következők fogalmazódtak meg: Petőfi egy érdekes történettel állt elő, amelynek fabulája megfelelő lenne a kor novellaeszményének – szórakoztatja és emellett „erkölcsileg is nemesíti az olvasót”. Petőfi a „hibát” ott követte el, hogy nem a megszokott, regényes formában írta meg a *beszélyt*. (Vagyis a szüzsé formája okozta az elbeszélés sikerületlenségét.) Nem folytatta a Kisfaludy Károly által Magyarországon is meghonosított, alapvetően német mintákat követő novellahagyományt, hanem alapjaiban gondolta újra a műfajt, felhasználva helyenként balladisztikus és drámai elemeket is: Petőfi a német *Dialogroman* poétikai jegyeinek rövidprózára való átültetésével kísérletezhetett.

Műfaji kérdések Petőfi első prózakísérletei kapcsán

A *szökevényekkel* foglalkozó tanulmányok a szöveg műfaját egyértelműen és egyhangúlag novellaként határozzák meg, Petőfi saját maga is ebbe a műfajba sorolja mindhárom korai novelláját – ezt alcímükben jelzi. A novella fogalma azonban – ahogy arra Hansági Ágnes is rámutat³⁰ – a 19–20. században lényegesen megváltozott; arra, hogy az 1800-as és 1900-as évek novellafelfogása merőben más volt, Galamb Sándor Gyulai Pál novelláiról írt tanulmányából³¹ következtet: a 19. századi novellák jóval hosszabbak voltak, huszadik századi szemmel már regénynek tarthatnánk őket, hiszen a 20. századi felfogás inkább a rövid terjedelmű – hírlapi tárca hosszúságú – prózai elbeszéléseket nevezi novellának. Hansági értelmezésében Galamb arra mutat rá, hogy a különböző műfaji kategóriákat nem lehet teljesen objektíven vizsgálni, csak az adott irodalmi kontextusban: hiába a terminusok állandósága, ha az olvasói, befogadói elvárások egészen eltérőek a különböző

▼

29 N. N., Honderű, 3 (1845), I, 420. – idézi ENDRÓDI Sándor, *Petőfi napjai a magyar irodalomban 1842–1848*, kiad. ENDRÓDI Sándor, FERENCZI Zoltán, Bp., Kunossy, Szilágyi és társa Könyvkiadóvállalat, 1910 (Petőfi-könyvtár), XXIX–XXX. füzet, 89.

30 Hansági Ágnes, *Irodalmi kommunikáció és műfajosság*, Bp., Akadémiai, 2022.

31 GALAMB Sándor, *Gyulai Pál novellái*, ItK, 1921/1, 99–141.

korokban.³² A novella műfaja sokáig nem volt képes elszakadni a regényszerűségtől, ezért önállósodásának szempontjából rendkívüli fontossággal bír az 1840 és 1860 közötti időszak: ekkor kezdenek el tudatosulni mind az írókban, mind az olvasókban a novella poétikai jellemzői.

Ebben a folyamatban jelentős, de kettős szerepet játszott Bajza József 1833-ban írt *A' román-költésről: Töredékek*³³ című munkája, mely megjelenése után szinte azonnal kanonikussá vált.³⁴ Bajza munkája egyrészt legitimálja a műfaji kísérletezést, buzdította az írókat az új formák kipróbálására azzal, hogy a novella egyik műfaji sajátosságát az egymás mellett élő, eltérő variációkban látta.³⁵ Ugyanakkor a novellára jellemző narratív séma sajátos (a regényétől eltérő) jegyeinek leírásával, amelyet az olvasóközönség normatív, preskriptív összegzésként olvasott, be is határolta a műfaji kísérletezést.³⁶ Bajza a novella eredetét az anekdotákban látta – ennek a gondolatnak műfajelméleti megalapozója Friedrich Schlegel volt, de a modern novellaelméletben Hellmuth Himmel is ehhez a teóriához tér vissza. Bajza ebből kiindulva jut arra a következtetésre, hogy a novella sajátos poétikájának meghatározó eleme csattanó, az „epigrammai él”. A novellák e jellemzője – rövidegük ellenére is nagy elért hatás – lehetett az egyik oka annak, hogy a 19. században egyre népszerűbbek lettek a rövidebb műfajok.³⁷

Petőfi mindhárom korai novellájára jellemző az anekdotikusság, cselekményük alapját olyan vándortémák adják, melyeket már többször feldolgoztak irodalmi művekben, és csattanóval végződnek. A vándortémák ellenére a történetek hangsúlyozottan építenek az események szingularitására – egyediségüket, megismételhetetlenségüket hangsúlyozzák (szerelmi bánat miatt, előadás közben elkövetett öngyilkosság; két barát, akik ugyanabba a lányba szerelmesek – majd párbajuk helyszínén meglátják a lányt egy harmadik férfival; a megszőktetett asszonytól elszökő unokaöcs, és a nagybáty, aki saját felesége szőktetését finanszírozta titokban). A novellák töredékes formája és rövid terjedelme miatt nem lehetséges egy regényhez hasonló, minden szereplő sorsát rendező befejezés. Nem teljesül Bajza kitétele, hogy a novella egy epizódot meséljen el, hiszen a több szakaszra tagolt történet már önmagában túlmutat egyetlen epizódon.

▼

32 HANSÁGI Ágnes, *Műfaj történet, poétika és narráció = A kispróza nagymestere*, kiad. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Tempvölgy könyvek, 2018, 17–48.

33 Bajza József, *A' román-költésről: Töredékek*, Kritikai Lapok III. (1833), 5–64.

34 HANSÁGI, *Műfaj történet, poétika és narráció*, 22.

35 „a' novella sokképen változtatgatta alakját” – BAJZA, i. m., 58.

36 lásd: HANSÁGI, *Műfaj történet, poétika és narráció*, 26–27.

37 A rövid műfajok elterjedésében a kor mediális háttere – a folyóiratok és hetilapok elterjedése – is fontos szerepet játszott. Uo, 24.

A dialógusok túlsúlya nemcsak a drámai szerkesztés hatását erősítette fel, hanem a cselekménystrukturaló színpadiasság motívumát is. Bár a magyar novellairodalomban meglehetősen szokatlan ez a forma, a magyar és német irodalmi kánonban mégis találunk olyan műveket, melyekre szintén a dialógusok dominanciája jellemző. A *Dialogroman* („dialógusregény”) a német műfajelméleti gondolkodásban már a 18. század óta létező fogalom,³⁸ elméleti kérdéseivel a 18. századi német irodalmat illetően Hans-Gerhard Winter foglalkozott.³⁹ A német irodalomból ebbe a hagyományba illeszkedik⁴⁰ például Ignatius Aurelius Fessler *Mathias Corvinus*⁴¹ című regénye vagy Goethe *Urgoetz* című műve, a magyar nyelvű irodalomban a műfajt a Kármán Józsefnek tulajdonított *A' fej-veszteség*⁴² című töredék honosította meg, mely alcímével („Egy hazai dramatizált történet”) egyúttal meghatározza önnön műfaját, és ezt megerősítve rá is játszik Goethe *Urgoetz* című művére.⁴³ Dugonics András *Toldi Miklós*⁴⁴ című műve is azt bizonyítja, hogy a műfaj nem volt idegen a magyar irodalmi közegben sem. Dugonics András említett regényének dialógustechnikáját Bodor Béla a következőképpen elemzi, kiemelve a formai sajátosságokat:

„A formálódó magyar regény Dugonicsot követő irányzata [...] a korabeli iskolai színjátszás szöveghagyományára figyelve formál meg egy olyan dialógtechnikát, mely funkcionalitását tekintve az angol regény (szinte semennyire sem jelen lévő) formaeszményét idézi, ugyanakkor írásmódja megegyezik az olvasásra szánt színművekével.”⁴⁵

A dialógusregény tehát olyan műfaj, mely a drámai és prózai formák között helyezkedik el: az elbeszélés során felbukkanó dialógusok a drámákra jellemző módon

▼

38 SZILÁGYI Márton, *Telemakus, Béliárus, Szigvárt, Kartigám és a többiek*, Holmi, 2002/7, 928–933.

39 Hans-Gerhard WINTER, *Problemedes Dialogs und Dialogromans in derdeutschen Literaturdes 18. Jahrhunderts*, Wirkendes Wort, 1970. 33–51. és Uő., *Dialog und Dialogroman in der Aufklärung: Mit einer Analyse von J. J. Engels Gesprächstheorie*, Darmstadt, Thesen Verlag Vowinkel, 1974.

40 VADERNA Gábor, *Mátyás király szerelmes – Vörösmarty Mihály: Szép Ilonka*, 2000: irodalmi és társadalmi havilap, 31(2019), 61–79.

41 Ignatius Aurelius FESSLER, *Mathias Corvinus, König derHungarn und Grossherzog von Schlesien I–II.*, Breslau, Bey Wilhelm Gottlieb Korn, 1793–1794.

42 N. N., *A' fej-veszteség*, Uránia, 1 (1794), 155–199. A szöveg az Uránia című folyóirat első számában jelent meg név nélkül, töredékben. A szöveg nyelvezetét vizsgálva Tompa József valószínűsíti Kármán József szerzőségét: TOMPA József, „A fejveszteség” régies nyelve és Kármán József szerzősége, Magyar nyelv, 1966/1, 1–17.

43 SZILÁGYI Márton, *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó (Csokonai Könyvtár 16.), 1998, 280–281.

44 DUGONICS András, *Jeles történetek I. – Toldi Miklós: szomorú történet három szakaszokban*, Pest, Fűskúti Landerer Mihály, 1794.

45 BODOR Béla, *Régi magyar regényrökök I.*, digitális változat (letöltés: 2020.11.12., 17:54: <https://mek.oszk.hu/06700/06797/06797.pdf>), 2008, 9.

jelzettek.⁴⁶ Fessler munkásságát – így a dialógusregény műfaját is – ismerték Petőfi kortársai,⁴⁷ például Kisfaludy Károly, Katona József vagy Vörösmarty Mihály; a műfaj „rejtett hagyományának funkcionális beépítése”⁴⁸ megfigyelhető Kemény Zsigmond első, 1847-ben publikált regényében, a *Gyulai Pál*ban is.⁴⁹ A fent említett érvek alátámaszthatják, hogy az irodalmi köztudatban a *Dialogroman* műfaja Petőfi korai novelláinak megírása idején élénken élt. Petőfi első novelláiban a párbeszéd túlsúlyát tehát az is indokolhatja, hogy a szerző a *Dialogroman* formai lehetőségeit kísérte meg átültetni rövidprózai szövegeibe.

46 GINTLI Tibor, *Magyar irodalom: 5.4.7. A magyar történeti elbeszélés korai példái* [Digitális kiadás], Budapest, Akadémiai. (letöltés: 2020.12.20., 17:25; https://mersz.hu/hivatkozas/mirod_s5.4.7_p4#mirod_s5.4.7_p4)

47 VADERNA, i. m., 2019, 74. – Fessler hatásáról a magyar irodalomban lásd: VISZOTA Gyula, *Fessler hatása Kisfaludy Károlyra*, Irodalomtörténeti Közlemények, 10 (1900), 31–44 és 165–176. és 437–439.; TÖLNAI Vilmos, *Katona József és Fessler*, ItK, 1918/1., 1–13.

48 SZILÁGYI Márton, *Archaikum és modernitás – Kemény Zsigmond: Gyulai Pál*, *Studia Litteraria*, 53 (2014), 117.

49 Vö.: Uo., 116–117.